

Inleiding

Mijn bijdrage bestaat uit twee delen.

In het eerste deel probeer ik antwoord te geven op de vraag: Wat is christelijke spiritualiteit? Er is in onze cultuur een grote belangstelling waar te nemen voor spiritualiteit. In allerlei denkbare vormen. Dit symposium is gewijd aan *christelijke* spiritualiteit. Wat is er nu zo specifiek aan christelijke spiritualiteit? Op die vraag probeer ik een antwoord te formuleren.

In het tweede deel probeer ik dat antwoord praktisch te maken. Dat doe ik door na te denken over de eredienst, over de liturgie. De samenkomst van de gemeente als gemeenschappelijke spiritualiteit.

Wat is christelijke spiritualiteit?

Ontmoeting met God

De Christelijke Encyclopedie¹ van 2005 zegt het zo: de kern van spiritualiteit is ontmoeting tussen God en mens. Dat heb ik als uitgangspunt: spiritualiteit als ontmoeting tussen God en mens.

God zoekt de mens

De eerste grondlijn in de Bijbel is dat God het initiatief neemt tot die ontmoeting. Het is God die de mens zoekt, de mens wil ontmoeten.

Wanneer Adam en Eva in zonde vallen, zoekt God de mens op en klinken de woorden "Adam waar ben je?". Een wonderlijk tafereel van de mens die zich verstopt en God die de mens zoekt. Wel een wat vreemde definitie misschien van spiritualiteit. God zoekt de mens die zich verstopt. Maar misschien staat dit wel dichter bij de waarheid dan veel moderne spiritualiteit. Waarin alles op de noemer wordt gezet van de zoekende mens.

Bij de berg Sinai klinken de verrassende woorden tegen het volk Israël: Jullie moeten een heiligdom voor mij maken, zodat ik in jullie te midden kan wonen.² God wil wonen te midden van zijn volk. God wil een plaats om zijn volk te ontmoeten. Een ontmoeting van hart tot hart. Want iets verderop zegt God dat ze in die ontmoeting Hem zullen leren kennen en door zijn aanwezigheid geheiligd worden.³ Met andere woorden: die ontmoeting zal hun leven voorgoed veranderen.

God zoekt de mens. Ten diepste heeft Hij dat gedaan in zijn Zoon Jezus Christus. Bij Johannes komen we opnieuw het beeld tegen van God die bij de mens wil wonen: "*Het Woord is vlees geworden en het heeft onder ons gewoond*".⁴ Hij is mens geworden, is verzocht geweest, heeft geleden, is gestorven voor onze zonden, heeft onze schuld gedragen, heeft ons verzoend met de Vader.

Daarom kan christelijke spiritualiteit ook nooit los gezien worden van het kruis en de opstanding van Christus. Bij christelijke spiritualiteit gaat het niet in de eerste plaats om zingeving maar om vergeving. In Jezus zoekt God de mens. Hij is de goede Herder, die de verloren mens zoekt.

---

¹ <http://www.protestant.nl/themas/spiritualiteit/begrippen/mystiek>, bezocht op 25-3-2010.

² Exodus 25:8.

³ Exodus 29:42-46.

⁴ Joh 1:14. Het woord dat hier voor wonen wordt gebruikt (Grieks: *skēnoō*), wordt in de Griekse vertaling van het Oude Testament gebruikt in Exodus 25:8. Ik acht het aannemelijk dat Johannes refereert aan het wonen van God in de tabernakel.

Kan God noch dichterbij komen? Ja dat kan. Want het wonen van God komt bij Johannes nog een keer terug. Wanneer Jezus de Heilige Geest belooft, die bij ons is, die in ons woont.⁵ Ja zelfs de Vader en de Zoon wonen door de Heilige Geest bij degene die Jezus liefhebben.⁶

Daarmee zijn we precies bij de betekenis van het woord *spiritualiteit* dat via het Latijnse *spiritus*, is afgeleid van het Griekse woord *pneuma*. Dat kan betrekking hebben op de geest van de mens. Maar binnen de christelijke spiritualiteit verwijst dat ook zeker naar de Heilige Geest. Die ons opnieuw geboren doet worden. Die ons leven vernieuwt. Die ons leven voedt waardoor wij geestelijk groeien. Spiritualiteit is leven door de Geest. Of anders gezegd: geestelijk leven.

God neemt het initiatief, Hij zoekt de mens, Hij scheidt de omstandigheden om ontmoeting mogelijk te maken. De zoekende liefde van drie-enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest, is de basis van de christelijke spiritualiteit.

Is niet dit de diepste spirituele ervaring die een mens kan hebben: ik ben door God gezocht, door Hem gevonden? John Newton brengt het onder woorden in dat prachtige lied *Amazing Grace* wanneer hij zegt: "*I once was lost but now I'm found*".

De vreze des Heren

De tweede grondlijn is de positie van de mens in de ontmoeting met God. De "vreze des Heren" is misschien wel het meest centrale thema in de Bijbel die de houding van de mens aanduidt. Henk Vreerkamp, die een proefschrift schreef over de Vreze des Heren, noemt het een oorsprongswoord.⁷ Anderen⁸ spreken van een bronwoord of sleutelwoord. Omdat het alle aspecten in zich draagt van het leven van een mens in ontmoeting met God. Ik wil vier aspecten noemen van de vreze des Heren.

Ontzag

Het eerste dat de vreze des Heren tot uitdrukking brengt is ontzag voor God. Steeds wanneer mensen God ontmoeten, zien we een reactie van eerbied, ontzag, zondebesef, huivering. Dat is het geval bij Adam en Eva⁹, bij het volk Israël bij de Sinai¹⁰, bij de roeping van Jesaja¹¹, bij de herders in het veld toen Jezus was geboren¹², bij Johannes op Patmos¹³.

Ontmoeting met de Heilige, gehuld in majesteit, de Schepper van hemel en aarde brengt een mens tot het besef dat hij afhankelijk is, feilbaar en sterfelijk. Daarom behoort **verootmoediging** tot de kern van de christelijke spiritualiteit.

De binnenkant

Het tweede aspect van de vreze des Heren is intimiteit. Psalm 25:14 zegt het zo: "De vertrouwelijke omgang met de Heer is voor wie Hem vrezen, en zijn verbond maakt Hij hun

---

⁵ Joh 14:17.

⁶ Joh 14:23.

⁷ Henk Vreerkamp, *De vreze des Heren, Een oorsprongswoord in de systematische theologie*.

⁸ B. Wentsel, *God en mens verzoend: Godsleer, mensleer en zonderleer*. Vol. 3a, Dogmatiek. Kampen: Kok, 1987, blz. 41.

⁹ Genesis 3:10.

¹⁰ Exodus 20:18-21.

¹¹ Jesaja 6:5.

¹² Lucas 2:9.

¹³ Openbaring 1:17.

bekend". Andere vertalingen spreken over het delen in Gods verborgenheid.¹⁴ Delen in zijn heilsgeheim.¹⁵

Dat is de binnenkant van de vreze des Heren. In de vertrouwelijke, intieme omgang met God deel krijgen aan het heil. Je door Hem vergeven weten, aanvaard weten, geliefd weten. Henk Vreekamp noemt dit "de verborgen bron van leven, die begint te stromen door de aanraking van de Naam, in het komen van God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest".¹⁶ Dit is ontmoeting met God.

In reformatorische kringen wordt dit bevinding genoemd. In evangelische kring wordt eerder gesproken van beleving. In de katholieke traditie spreekt men over mystiek. Voor veel protestanten is dat een verdacht woord. Omdat het in verband gebracht wordt met niet christelijke mystiek die vaak gebaseerd is op oosterse religies. Met raadselachtige en geheimzinnige rituelen. Je kunt simpel het woord mystiek intypen bij Google en je krijgt het allemaal op je beeldscherm.

Toch is er een goede reden om het mysterie een prominente plaats te geven binnen de christelijke spiritualiteit. Het bijbelse begrip mysterie gaat over iets dat is geopenbaard, dat wordt gekend en geweten met het hart. Maar toch een mysterie blijft omdat het niet met het verstand wordt doorgrond. Paulus houdt mysterie en openbaring dicht bij elkaar in 1 Tim 2:16:

*Ongetwijfeld is dit het grote **mysterie** van ons geloof:*

*Hij is **geopenbaard** in een sterfelijk lichaam,
in het gelijk gesteld door de Geest,
is verschenen aan de engelen,
verkondigd onder de volken,
vond geloof in de wereld,
is opgenomen in majesteit.*

Aangeraakt worden door het **mysterie** van Gods genade, dat is de binnenkant van de vreze des Heren. Misschien mag dit ook wel rusten in Gods genade genoemd worden. Hier komt een mens tot rust, tot stilte. Dat is voorbij alle menselijke inspanning. Tegelijkertijd wordt het een vertrekpunt voor de praktische kant van de christelijke spiritualiteit.

De buitenkant

Want de vreze des Heren heeft ook een buitenkant. Het is de bron van praktische levenswijsheid. De bron waar de wijze uit leeft. Dwazen putten uit een hele andere bron. Er is een hemelsbreed verschil tussen de levensstijl van de goddeloze en de godvrezende mens.¹⁷

De vreze des Heren is het mijden van het kwaad¹⁸, het recht laten zegevieren, corruptie tegen gaan, betrouwbaar zijn in zaken.¹⁹ De vreze des Heren betekent een rein leven lijden.²⁰

De vreze des Heren leert ons zo om te gaan met geld en bezit dat we oog krijgen voor het gebrek van anderen. De vreze des Heren leert ons de ander te dienen met wat we zelf

---

¹⁴ Statenvertaling

¹⁵ Berijmde versie *Liedboek voor de kerken*.

¹⁶ Henk Vreekamp, *Eerbied. De vreze des Heeren als bron van leven*, Kampen: Kok 1984, blz 123.

¹⁷ Psalm 1; 36:2.

¹⁸ Job 28:28; Spreuken 8:13; 16:16; Jesaja 11:3.

¹⁹ 2 Kronieken 19:4-11.

²⁰ Psalm 19:9.

hebben ontvangen.²¹ De vreze des Heren laat niet het recht van de sterke maar dat van de zwakke prevaleren.

Christelijke spiritualiteit heeft een ethische dimensie. Christelijke spiritualiteit is daarmee verre van zweverig. Het is een nuchtere levensstijl met beide benen op de grond. Een levensstijl die verregaande consequenties heeft voor alle facetten van ons persoonlijke en maatschappelijke leven. Voor onze omgang met de medemens, met de schepping van God. Roefilters en christelijke spiritualiteit hebben alles met elkaar te maken.

De ethische dimensie van de christelijke spiritualiteit komt echter niet voort uit wetticisme. In tegendeel. De buitenkant van de vreze des Heren wordt gevoed door de binnenkant. De intieme vertrouwelijke omgang met God in de binnenkamer beïnvloedt ons moreel en ethisch handelen in het leven van elke dag. Onze handel en wandel laat zien uit welke spirituele bron wij leven.

Oefening in godsvrucht

Het laatste aspect dat ik wil noemen is dat de vreze des Heren kan worden geleerd. David zegt in Psalm 34 tegen zijn geloofsgenoten "Ik zal u de vreze des Heren leren". Paulus roept Timotheüs om zich te oefenen in de godsvrucht.²² Om ons te oefenen in de godsvrucht, geeft God ons middelen. Middelen waardoor Hij ons wil ontmoeten.

Nadrukkelijk wil ik nog eens onder woorden brengen dat niet *wij* door deze middelen de voorwaarde creëren voor een ontmoeting met God. Die voorwaarden schept God zelf. Dat heeft Hij ten diepste in Christus gedaan. De middelen die God ons geeft zijn genademiddelen. Dat Hij ons daardoor wil ontmoeten is soevereine genade.

Dat alles neemt echter niet weg dat oefenen van de godsvrucht een actieve houding van de mens vraagt. Wij hoeven niet gevangen te zitten in het dilemma tussen menselijk activisme of passief wachten. God wijst ons een weg om te gaan.

Er zou heel veel te zeggen zijn over de genademiddelen die ons worden gegeven om God te ontmoeten. Richard Foster noemt in zijn boek *De Nieuwe Levenswandel*²³ 12 wegen voor een actieve beoefening van het geestelijk leven. Hij noemt onder andere de weg van de meditatie, gebed, vasten, stilte, schuldbelijdenis, aanbidding.

November van het afgelopen jaar was de maand van de spiritualiteit. In de boekhandel was een boekje te krijgen geschreven door Kluun.²⁴ Daarin beschrijft hij zijn zoektocht naar spiritualiteit. Die staat waarschijnlijk model voor de zoektocht van vele anderen in onze cultuur. Dat levert een beeld op van wat ik noem een doe-het-zelf spiritualiteit. Dat wil zeggen het bij elkaar gesprokkeld uit allerlei vormen van spiritualiteit, van het *Tibetaanse boek van leven en sterven* tot chakra's en yin en yang.

Christelijke spiritualiteit is geen doe-het-zelf spiritualiteit. Want de genademiddelen worden ons aangereikt door de bijbel en de christelijke traditie. Daarin hebben omgang met de Schrift, gebed, meditatie, stilte, lofzang en verootmoediging een centrale plaats.

De dichter van Psalm 119²⁵ zingt zeven maal per dag de lofzang op het woord van God. De dagindeling van veel kloosters is daarop gebaseerd. Zeven maal per dag is er een tijd van

---

²¹ 1 Timotheüs 6:3-10; Spreuken 15:16

²² 1 Timotheüs 4:7.

²³ Richard Foster, *De Nieuwe Levenswandel*, Utrecht: Novapres, 1983.

²⁴ Kluun. *God is gek*, Amsterdam: Have, 2009.

²⁵ Psalm 119:164

lezen, bidden, zingen en meditatie. Het ritme van het leven bepaald door de omgang met de God. Heel praktisch, heel concreet. Alles is erop gericht God steeds meer te leren kennen.

We kunnen niet allemaal in een klooster gaan leven. Ik wil dat ook niet als ideaal beeld voorschotelen. Toch geloof ik dat we in deze jachtige tijd iets essentieels dreigen te verliezen. Namelijk een vast ritme van bidden en bijbellezen. Rust en de ruimte voor een dagelijkse ontmoeting met God.

Samenvatting

Wij hebben ons de vraag gesteld: wat is christelijke spiritualiteit. Vanuit de gedachte dat het gaat om de ontmoeting tussen God en mens hebben we twee lijnen ontdekt.

1. De basis van de christelijke spiritualiteit is de zoekende liefde van drie-enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest.
2. De vreze des Heren als antwoord van de mens. Verootmoediging, intieme omgang met God als binnenkant en praktische levenswijs als buitenkant en een dagelijkse oefening van de godsvrucht.

In haar roman in *Schaduwvlucht* brengt Mirjam van der Vegt²⁶ die twee lijnen samen als zij een monnik laat zeggen:

“God zoeken is een oefening in door Hem gevonden willen worden”.

Zijn onze samenkomsten een vindplaats van spiritualiteit?

In de aankondiging van het symposium zegt Cees van Nes dat “de kerk dé vindplaats voor spiritualiteit zou kunnen zijn.” Ik spits dat toe op de eredienst, de liturgie, de kerkdienst. In de vorm van de vraag: zijn onze samenkomsten een vindplaats van spiritualiteit? Die vraag kunt u natuurlijk alleen zelf beantwoorden voor uw eigen situatie. Daarom geeft ik zes stellingen om u te prikkelen.

1. Om een vindplaats van spiritualiteit te zijn, moeten we afleren over Gods aanwezigheid in de samenkomst te willen beschikken.

Gods aanwezigheid ligt niet in de handen van de priester die het consecratiegebed uitspreek, niet in de handen van de prediker, hoe indringend de boodschap ook is, niet in de handen van de aanbiddingsleider, hoe intens de aanbidding ook is. Niet wij scheppen de voorwaarden voor God aanwezigheid. Gods aanwezigheid is belofte, is soevereine genade.

2. Om een vindplaats van spiritualiteit te zijn, mag verootmoediging niet ontbreken.

Ontmoeting met de Heilige, de Schepper van hemel en aarde, brengt tot het besef dat we sterfelijk, afhankelijk en feilbaar zijn. Mag dat besef dan ook een plaats hebben in de samenkomst? In de vorm van een Kyriëgebed waarmee we onze zorg voor wereld en schepping onder woorden brengen. Heer ontferm U over ons en over uw wereld.

3. Om een vindplaats van spiritualiteit te zijn, is er behoefte aan meer stilte in de samenkomst.

---

²⁶ Mirjam van der Vegt, *Schaduwvlucht*, Zoetermeer: Mozaïek, 2010, blz 27.

In veel samenkomsten lijdt de liturgie aan hyperventilatie. Er moet zoveel. De dienst moet ook nog op tijd zijn afgelopen. Het aantal decibellen van de muziekgroep. Mag het ietsje minder allemaal? Mag er iets meer stilte zijn in de samenkomst? Graag zonder synthesizer op de achtergrond. Ik wil niet in de sfeer worden gebracht. Ik wil aangeraakt worden door het mysterie van Gods liefde.

4. Om een vindplaats van spiritualiteit te zijn, is er behoefte aan preken die ruimte laten voor het mysterie.

Natuurlijk is een goede preek gebaseerd op een grondige exegese. Maar er is ook een andere kant. Want waar het in het christelijk geloof ten diepste om gaat, is niet in menselijke taal uit te drukken, is niet met het verstand te doorgronden. Al onze woorden, hoe zorgvuldig gekozen, hoe waar ze ook zijn, ze cirkelen om het mysterie van Gods liefde.

5. Om een vindplaats van spiritualiteit te zijn, zou het Avondmaal een centrale plaats moeten hebben.

Vanaf de vroegste tijd heeft de kerk beseft dat in de viering van brood en wijn Christus op een bijzondere wijze aanwezig is. Er is geen kerkelijk ritueel waarin zo het mysterie van Gods liefde tot uitdrukking wordt gebracht dan in de viering van het Avondmaal.

6. Als vindplaats van spiritualiteit zou de samenkomst transformatiehuisje moeten zijn.

In de samenkomst ben ik aangesloten op de bronnen van het heil. Op de binnenkant van de vreze des Heren. Daar heb ik een ontmoeting met God. Maar straks ga ik weer het gewone leven in. Juist daarvoor word ik toegerust in de samenkomst. Als zo de verbinding wordt gelegd tussen de binnenkant en de buitenkant van de vreze des Heren, dan is de samenkomst een transformatiehuisje.